

Geliş Tarihi:

31.05.2021

Kabul Tarihi:

13.04.2022

Yayımlanma Tarihi:

15.06.2022

Kaynakça Gösterimi: Aydın, S. (2022). Yeni hafıza: Kolektif hafıza ve iktidar ilişkisinde yeni bir faz mı?. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 588-604. doi: 10.46928/iticusbe.944964

YENİ HAFIZA: KOLEKTİF HAFIZA VE İKTİDAR İLİŞKİSİNDE YENİ BİR FAZ MI?

Teorik

Sena Aydın 

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Ticaret Üniversitesi

senaaydin@ticaret.edu.tr

Sena Aydın, İstanbul Ticaret Üniversitesi Medya ve İletişim Bölümü Doktor Öğretim Üyesidir. İletişim sosyolojisi, medya ve sosyal politika, medya ve göç alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

YENİ HAFIZA: KOLEKTİF HAFIZA VE İKTİDAR İLİŞKİSİNDE YENİ BİR FAZ MI?

Sena Aydın
senaaydin@ticaret.edu.tr

Özet

Geçmişe dair bilgiyi yapılandıran, parçalayan, yeniden kuran hafıza, bugünün koşulları üzerinden bir bağlama oturtularak tecrübe edilir. Bugünün bilinci, geçmişin imajını yeniden anlamlandırır, ona bir berraklık kazandırır ve doğruluk atfeder. Öyle ki bugünü onaylayan ve anlamlandıran hafıza, özellikle kolektif hafıza, geçmiş, kimlik, iktidar, aidiyet gibi olgu ve kavramlardan soyutlanarak ele alındığı takdirde eksik kalır. Bu çalışma, kolektif hafızanın, iktidar ile ilişkisini ihmal etmeksizin, mitler ve ritüeller ile inşa edilme sürecinden medya ile dolayımlanan bir yapıya dönüşümünü tartışmayı hedefler. Nitekim inşa sürecindeki dönüşüm, kolektif hafızanın yapısını da dönüştürür. Hoskins'in tabiriyle "yeni hafıza", eskiye nazaran daha kırılğan ve öngörülmez olmanın yanı sıra iktidar için de daha manipülatif bir araçtır.

Amaç: Çalışma, toplumsal bağlamda hafıza inşasının iletişim teknolojilerinin sağladığı imkanlarla nasıl dönüştüğünü ve bunun kolektif hafızadaki yapısal etkisini tartışmayı amaçlar.

Yaklaşım: Çalışma, niteliksel bir tartışma etrafında ilerler.

Bulgular: Hafızanın geleneksel inşa biçimlerinden, medyayla dolayımlanan bir ürüne dönüşerek öngörülmesi daha zor, daha kırılğan bir yapıya evrilmesinin, iktidar için toplumsal bağlamdaki işlevini değiştirmedeği görülür. Hafıza, yeni formunda da toplumsal sistemin bakacağı gerçekliği inşa eden ve denetleyen bir araçtır.

Özgünlük: Kolektif hafıza üzerine tarihsel ve siyasal bağlamdaki geleneksel tartışmalar, iletişim teknolojilerini göz önünde bulundurulmadığı sürece güncel toplumsal dönüşümleri anlamakta yetersiz kalacaktır. Sosyal alanlarda kolektif hafızayla ilişki çok sayıda çalışma olmasına rağmen, özellikle Türkçe literatürde bahsi geçen bu yapısal dönüşüme ilişkin çalışmalar ihmal edilmiştir. Bu sebeple, Hoskins'in "yeni hafıza" kavramını merkeze alan bu teorik tartışmanın, iletişim teknolojileriyle kolektif hafızanın yapısal dönüşümü ele almasıyla literatüre katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Hafıza, Yeni Hafıza, İktidar, Medya

JEL Sınıflandırması: D83, Z10

NEW MEMORY: IS IT A NEW PHASE OF THE RELATIONSHIP BETWEEN COLLECTIVE MEMORY AND POWER?

Abstract

Memory structures, fragments, and rebuilds the past knowledge via conceptualizing today's conditions. Today's awareness redefines the past image and provides it clarity and also accuracy. Such that, the analysis of the memory that confirms and makes sense of today, especially collective memory, lacks if it is considered without covering the concepts like past, identity, power, belonging and so on. This study aims to discuss, by considering its relations with power, the collective memory involving construction process based on myths and rituals transformed into mediation and remediation process through the media. Thus, the transformation of construction process also transforms the structures of collective memory. In today's media-saturated environment., with Hoskins's word, "new memory" is not only more fragile and unpredictable compared the past but also more manipulative apparatus for power.

Purpose: The study aims to discuss how memory construction in the social context is transformed with the opportunities provided by communication technologies and its structural effect on collective memory.

Approach: The study proceeds around a qualitative discussion.

Findings: It is seen that the transformation of memory from traditional construction forms into a product mediated by the media, into a structure that is harder to predict and more fragile, does not change its function in the social context for power. Memory, in its new form, is a tool that constructs and controls the reality of the social system.

Authenticity: Traditional debates on collective memory in historical and political contexts will be insufficient to understand current social transformations unless communication technologies are considered. Although there are many studies related to collective memory in social fields, studies on this structural transformation mentioned in Turkish literature have been neglected. For this reason, it is possible to say that this theoretical discussion based on "new memory" of Hoskins will contribute to the literature by addressing the structural transformation of collective memory with communication technologies.

Keywords: Collective Memory, New Memory, Power, Media

JEL Classification: D83, Z10

GİRİŞ

Hafıza, hatırlamanın bilişsel temellerinden kolektif depolama ile toplum inşasına kadar oldukça geniş bir alanda hem bireysel hem kolektif bağlamda tartışılan, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih gibi birçok disiplinde literatüre bir dizi model ve yaklaşım sunan, çok yönlü bir başlık. En temel tanımıyla, geçmişle ilgili bilgileri (zihinde) depolayan ya da geçmiş olayların saklanmasına ve muhafazasına yardımcı olan hafızanın (Boyer, 2009: 3), bireysel boyutundan bağımsız olmayan kolektif boyutu ise herhangi bir toplumsal yapılanmanın kurucu dinamiklerini anlayabilmek için üzerinde durulması gereken temel konulardan biri. Kolektif hafıza, kavramsal olarak “geçmiş”in, tarih, unutmama ve hatırlama kavramları ile birlikte, iktidarla ilişkisi üzerinden düşünülmesini de zorunlu kılan, olgusal olarak inşasının sosyo-politik şartlardan bağımsız bir şekilde değerlendirilmesinin mümkün olmadığı bir fenomen. Başka bir deyişle geçmiş, kimlik, iktidar, aidiyet gibi olgu ve kavramlardan soyutlanarak ele alındığı takdirde, tam anlamıyla anlaşılması mümkün olmayacak bir konu. Bu bağlamda, bu çalışma, hafızanın iktidar ile ilişkisini ihmal etmeden, iktidarın rıza üretme sürecinde en sık başvurduğu araçlardan biri olan kolektif hafızanın, geleneksel toplumlarda daha çok mitler ve ritüeller ile inşa edilme sürecinin dönüşerek, medya üzerinden dolaymlanan bir yapıya evrilmesini tartışmayı hedefler. Öyle ki, inşa aracındaki değişiklik, kolektif hafızanın da yapısını dönüştürür. Buradan hareketle, çalışma, Hoskins’in medyayla dolaymlanan “yeni hafıza” vurgusundan yola çıkarak, yeni hafıza ile kolektif hafıza arasındaki farkı anlamaya çalışır. “Hoskins’in öne sürdüğü yapısal farkın iktidarın hafızayı araçsallaştırması üzerinde bir etkisi var mıdır?” ya da “Elektronize edilerek” inşa edilen “yeni hafıza”nın kendisini iktidardan soyutlamasından söz etmek mümkün müdür?” sorularına yanıt arar. Dolaymlanan kolektif hafızanın, geleneksel figürlerle inşa edilmiş kolektif hafızadan farkının hafıza-iktidar ilişkisine nasıl yansıdığını anlamaya çabalar. Bu sebeple öncesinde, kolektif hafızanın geçmişi hatırlama ve grup aidiyeti üzerinden iktidarla ilişkisine ve inşa sürecindeki hatırlama figürlerinin işlevine dair bir çerçeve çizmeye çalışır. Ardından, “yeni hafıza”yı, yani medyayla birlikte kolektif hafızanın dönüşen yapısını anlamayı ve tartışmayı hedefler.

GEÇMİŞ, HAFIZA VE KOLEKTİF HAFIZA

Geçmişin, bugünün koşulları üzerinden belirlenen bir olgu olduğu iddiası felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih gibi birçok disiplinde karşılık bulur. “Geçmiş” ile kastedilen, hafızada depolanandan neyin (hangi bilginin) geri çağırıldığı ya da “geçmiş” adı altında bugünün malzemesiyle neyin hikâyeleştirildiğidir. Öyle ki hafıza, geçmişi yaşadığı gibi hatırlamaktan ziyade, onu bugünün şartlarında yeniden inşa eder. Hem kültürel faktörler ve sosyal koşullar gibi kolektif unsurlarla hem de bireysel deneyimlerle, zaten kurgusal yönü ağır basan hafıza, çarpıtmalara ve yanılsamalara her zaman açıktır (Groom vd., 2014: 160-161). Kültürel normlar ve geçmiş deneyimler gibi zihinsel süreçler üzerinde aktif yönlendiricilerin etkinliği güncel şartlara, yani “bugüne” bağımlıdır. Geçmişe dair değerler bütünü de kişisel deneyimlerin ve sosyal normların süzgecinden geçer. Başka bir

deyişle, hafıza geçmişten çok bugüne ait olan ve bugün kurulan bir fenomendir. Bu nedenle geçmişten ziyade bugüne odaklanmayı gerektiren bir kavram olarak değerlendirilmesi gerekir.

Kolektif hafıza, ilk olarak Durkheim'ın öğrencisi Halbwachs tarafından kavramsallaştırılır. Toplumsal bütünlüğün ortak bir zihniyetten geçtiğine işaret eden Durkheim (1968: 422) “kolektif bilinç”le ilgilenir. Bir toplumun kendini yaratabilmesinin ön koşulunun ortak bir ideal yaratmak olduğunun altını çizer ve bu ortak değerler seti bir dizi sembol ve inanç sistemi üzerine kurulur. Bu değerler ve anlamlar setinin sunduğu dayanışma (solidarity) duygusu, üyeler arasındaki ortak ahlaki farkındalık ve duygusal birlik, Durkheim'ın tabiriyle “kolektif bilinç”, toplumsal bütünlüğün korunmasını ve sürdürülmesini sağlar. Smith (2005: 9-10) de Durkheim'dan hareketle toplumun birey üzerindeki sınırlayıcı etkisinden söz eder; öyle ki kişisel irade de toplumsal olgulardan bağımsız bir olgu değildir. Bu bağlamda kolektif bilinç kolektif bir hafıza üzerine temellenerek üyeler arasında ortak bir geçmiş üzerine aidiyet kurarak ve yine geleceğe dönük ortak bir beklenti aşılıyarak, üyeleri yalnızca kendilerinin ait olduğu, kendileri için var olan ve o toplumun dışında kalan kişilerin içeriye girmesinin mümkün olmadığı bir kümeye dahil olduklarına ikna eder.

Halbwachs'un kolektif hafızayı kavramsallaştırması ise kavramın bugün vardığı noktadan biraz farklıdır. Kolektif hafızanın bugünkü kavramsal karşılığını doldurmaz; fakat bireysel hafızanın sosyal çerçeve ile bağıntısına dikkat çekerek, toplumsal koşulların hafıza üzerindeki bağlayıcı rolünü vurgular. Bergson hafızayı, ruh-beden düalizmine dayandırarak, bir tür nörolojik ve beyin fizyolojisiyle ilgili bir yapı olarak ele alırken, Halbwachs ilk kez hafızanın sosyal koşullara bağlı bir organizma olduğundan söz eder (Assmann, 2015: 44). Ona göre sosyal çerçeve (bireysel) hafıza inşasının merkezindedir ve bu çerçeve dışında bir hafıza olgusundan söz etmek hiçbir şekilde mümkün değildir. Başka bir deyişle, toplumdan ve toplumun sunduğu algılama biçiminden soyutlanmış bir hafıza yoktur. Algı ise sosyal çerçevenin çizdiği anlam ve duygu dünyasıyla belirlenir.

Halbwachs'un bu yaklaşımı, indirgemeci bulursa da şüphesiz hafızayı toplumsal tüm alanlara değen bir fenomen olduğunun ve onu tarihsel, sosyal, kültürel koşulları hesaba katmaksızın ele alarak anlamamanın mümkün olmayacağını altını çizen bir anlayışın kapısını açtığı için hala değerini korur. Assmann da (2015: 53), Halbwachs'un yaklaşımını, hafızanın mutlaka bir sosyal çerçeve içinde inşa edildiği tespitinin yanı sıra hatırlama pratiği ile kimliğin nasıl ayrılmaz bir bütün olduğunu ortaya koyduğu için de “çığır açıcı bir keşif” olarak niteler. Öyle ki, Halbwachs'a göre, kolektif hafıza yayılımı, toplumdaki farklı grupların hafızalarının genel çerçeveye ne kadar uyduğuna paraleldir (Halbwachs, 1980: 82). Bir toplum içinde din, ırk, cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum ya da dünya görüşü gibi unsurlar bakımından farklı özellikler taşıyan, birbirlerinden farklı grupların grup içi kolektif hafızaları, az ya da çok içinde buldukları toplumun da hâkim zihniyetine ilişkin bazı öğeler taşır. Grupların hafıza inşasındaki etkin sosyal çerçevelerinin toplumdaki genel çerçeveye uyumu, toplumsal harmoninin ve aidiyet bilincinin gücünü ve sürekliliğini belirler. Grup içinde toplumun

geneliyle bağdaşmayacak, ana akımın dışında kalan ögeler bazen otantik bir figür, bazen “toplumsal mozaığın bir parçası” gibi figürün baskınlık potansiyelini yumuşatacak sıfatlandırmalarla asıl bağlamından koparılır. Ana akımdaki genel sosyal çerçeve, “farklı unsurları” da kucaklayan bir rolü sahiplenirken, grubun sosyal çerçevesinde var olan ve genel çerçeveye uyuşmayan ya da çakışan unsurlar grubun da marjinalize edilmesine, toplumun dışına itilmesine kadar gidebilir. Bu durum, Halbwachs’un (1980: 120) toplumun bireyleri ayırt edecek şekilde gösteren şeyleri hafızasından atmaya meyilli olduğu, gayri şahsi olanın kalıcı olduğu yaklaşımıyla örtüşür. Assmann (2015: 51) da bu bağlamda kolektif hafızanın, her birinin aynı derecede önemli ve anlamlı olduğu fakat hiçbirinin bir diğerinden özel ve özgün olmadığı hikayelerin birbirlerine bağlandığı geçmişe ait olaylar dizisi olduğunu söyler. Başka bir deyişle, kolektif hafıza, bireysel ve özgün olmayan bir geçmiş kurgusuna yaslanır; değerini, bugünün belirlediği bir geçmiş kurgusu.

Kolektif Hafıza ve “Biz” Olma Duygusu

Etnik farklılığın, seçilmiş olma düşüncesi üzerine kurulduğuna işaret eden Weber’e (1978: 390-392) göre, herhangi bir etnisiteye ait olduğunu düşünen bir topluluk, “seçilmiş” ve “ideal tip” oldukları inancıyla, diğer topluluklarla aralarına mesafe koyarak kendilerini bir adım ötede görür. Bu, Durkheim’in (1968) toplumsal aidiyetin ve bütünlüğün ortak bir geçmiş ve ideale inanmaktan geçtiği yaklaşımıyla da örtüşür. Zira seçilmiş olduğuna inanmak, seçilmiş olmanın kurgulandığı geçmiş öyküsünün asla unutulmaması gerektiği benimsemek geçmişin getirdiği bir minnetle bugüne dair bir sorumluluk bilinci de aşılır. Topluluğun seçilmiş olduğunun kanıtı olan geçmiş, var olma sebebidir. Ortak anlam dünyası da bu seçilmişlik inancı üzerine inşa edilir. Bu bağlamda Connerton’ın (2014: 38-39) da vurguladığı üzere, (seçilmişliğin kurgulandığı) geçmiş, bir topluluğun asla unutmaması gereken bir değer olarak işlevini sürdürür.

Assmann da Durkheim’in öğrencisi Halbwachs’un etkisiyle, Weber’in milliyetçiliğin yeni yükselmeye başladığı bir dönemde ortaya koyduğu bu öngörüsünden hareketle, hatırlamanın bu “seçilmiş olma ilkesine” dayandığına dikkat çeker. Ona göre de seçilmiş olmaya inanmak, hiçbir koşulda unutulması ve unutturulmaması gereken bir dizi sorumluluğu da beraberinde getirir. Seçilmiş olan, Cicero’nun işaret ettiği gibi ötesini gerisini düşünmeden sadece günü geçiren barbarlardan olmamaktır (Assmann, 2015: 39). Seçilmiş olanın gerisinde her zaman hatırlanmaya değer bir geçmiş vardır; ötesindeyse bu geçmişi yeniden alevlendirmeye dair inanç. Seçilmiş olduğuna inanmış bir toplulukta, üyeleri bir arada tutan, bir ortak geçmiş ve gelecek hayali duygusuyla üyeler arasındaki ortaklığı koruyan, onlara dışarıda kalan, “seçilmemiş” olanlardan ayrı olduklarını daima hatırlatan bu durumu Assmann “bağlayıcı yapı” olarak tanımlar. Bağlayıcı yapı için, bir anlamda “biz” olma duygusu, Durkheim’in bir toplumu ya da bir grubu bir arada tutmak için gerekli gördüğü “ortak ideal”i ya da Weber’in seçilmişlik ilkesi demek de mümkündür. Bununla birlikte, Halbwachs da (1992: 81-83), feodal toplumlarda ailenin sosyal gücünü, statüsünü, ayrıcalıklara sahip olma hakkını kolektif hafızanın işlevselliği üzerinden açıklar. Bu hak ve ayrıcalıklara sahip olmanın, hak sahibi ailenin ve diğer ailelerin hak sahibi ailenin geçmişine ilişkin bilgisine dayandığını ileri sürer. Burada,

hak sahibi aileye ilişkin bilgiyle kastettiği, bir nevi Weber'in "seçilmişlik ilkesi"dir.

Bağlayıcı yapı hem sosyal hem zaman-mekân boyutunda, toplumun üyelerini birebirine bağlayacak ortak deneyim ve beklentiler üzerinden sembolik bir anlam dünyası kurar. Bağlayıcı yapı yalnızca geçmişe dair anlatılarla ve efsanelerle ortak bir geçmiş duygusu inşa etmez, bu ortaklık sayesinde bugünü ve yarını bir anlama kavuşturur. Toplum, ortak geçmiş, ortak beklenti, ortak gelecek tasavvuru, ortak bilgi, kendi kimliğini, toplumunu ve dünyanın geri kalanı anlamaya dair ortak bir anlamlandırma pratiği, ortak değerler ve kurallar şemsiyesinde toplayan şey, hafıza, kimlik ve kültür üzerine kurulan bu bağlayıcı yapıdır. Bağlayıcı yapıyla ortak bir geçmiş üzerinden aidiyet kurmuş bireyler, içinde buldukları grubun biricikliği ve (sahiplendikleri tarihin) sürekliliği konusunda ısrarcıdır (Assmann, 2015: 23-48). Üyeler, aralarındaki benzerliklerin farklılarından daha değerli olduğuna ikna eden bir illüzyonla, kolektif hafızada geçmişin birliktelik ve bütünlük duygusunu yaşatacak parçalarıyla ilgilenir (Halbwachs, 1980: 80).

Tarih, İktidar ve Kolektif Hafıza

Halbwachs, her ne kadar çok erken bir zamanda bugün bile kuramsal çerçevenin ana hatlarına yön verecek nitelikte kavramsallaştırmış olsa da kolektif hafıza, tarih yazımı tartışmalarıyla birlikte ancak 1980'lere doğru kendine bir tartışma alanı bulur. Özellikle, 1980'lerin başında Yosef Yerushalmi ve Pierre Nora'nın hafıza ve tarih eksenindeki çalışmalarıyla hafıza çalışmaları, hem disiplinler arası bir kavram oluşu hem de kavramın içeriğine dair anlam kargaşasının çözülememesi nedeniyle çok rağbet gören konulardan birine dönüşür.

Nora ve Yerushalmi hafızayı, modern tarih bilincine kıyasla, ilkel ve kutsal bir form olarak niteler (Klein, 2000). Hafıza, daha çok istek ve ihtiyaçlara cevap olma işleviyle ilkel, kendisinin kurguyla sağladığı gerçekliğe iman edilmesi sebebiyle kutsaldır. Hafızaya, böyle bir ilkellik ve kutsiyet atfetmek, toplumsal bütünlüğü kurmak ve sürdürmek için inşa edilen ortak geçmiş, duygu, beklenti ve değer dünyasındaki işlevselliğini de açıklar. Traverso, tarih ve hafızanın birilerinin karşısı olduğu iddiasını köktenci bir yaklaşım olduğu gerekçesiyle "tehlikeli" bulur. Yine de hafızanın işlevi konusunda Nora'ya (1983) ve Yerushalmi'ye (1982) benzer bir noktada durur. Ona göre, tarih ve hafıza "aynı kaygıdan" doğar: Geçmişin özümsebilmesi. Fakat hafızanın sorularına belli başlı kurallar etrafında bir geçmiş anlatısıyla cevap arayan tarih, kendini her zaman hafızadan sıyrarak korumak zorundadır (Traverso, 2009: 9).

Aslında, hafıza ve tarih üzerindeki tartışmalarda, ikisi arasındaki sınırların muğlaklığından türeyen hemen her yaklaşımın düğüm noktası aynıdır: Her ikisi de kendi içlerinde bir kıyas mümkün olsa da erkin tahakkümü altında kurulur. Dellaloğlu'nun (2012: 92) tarihi, "egemenin dizinin dibinde yazılan" bir anlatı olarak nitelenmesi, yani tarih yazımını da hafızanın inşa sürecinden uzak bir yere taşımaması bu bağlamda anlamlıdır. Dellaloğlu'nun ortaya koyduğu tarif, kolektif hafızada yer eden tarih anlatısıdır; geçmişe dair bu anlatının gideceği yön ve bugünün koşullarında neyi destekleyeceği kararı egemen kontrolündedir.

Kolektif hafıza, siyasi erkin bilgiyi denetleyerek kendine meşruiyet sağlamasıyla direkt ilgilidir. Toplumdaki üyelerin ortak geçmiş-ortak gelecek kurgusu etrafında toplanmaları, toplumun varlığına dair “örtük bir kural”dır. Bu örtük kural çerçevesinde, geçmişe ait imgeler düzeni bugünde yoğrularak meşruiyet kazanmanın kapısını açar (Connerton, 2014: 8-11). Başka bir deyişle, kolektif hafıza bu örtük kuralı icra ederek toplumsal bütünlüğü kurar, sürdürür, restore eder. Niklas Luhman tabiriyle (1997, aktaran Sancar, 2016: 43) “toplumsal sistemin hangi gerçeklikten hareketle geleceğe bakacağını denetler”.

İktidar, kolektif hatırlamanın retrospektif yönüyle kendi kökenine dair bir inanç seti inşa ederken, prospektif yönüyle geçmişten aldığı malzemeyle bir gelecek tahayyülü kurarak geleceği tahakküm altına almaya çalışır. Bu süreçte anıtlar, törenler, hikâyelerin aktarımı ve müziğe dökülmesi gibi hatırlama figürleri de geçmişi semboller üzerinden çağırmakla kalmaz, aynı zamanda aktarma ve arşivleme yoluyla gelecekte dahi hatırlanma imkânı sunar. Böylece “geriye yönelik meşruluk ve ileriye yönelik ebedilik” (Assmann 2015: 79) kazanır. Tüm bu döngüde, unutulduğu sanılan hemen hiçbir şey aslında ebedi olarak kaybolmaz, sadece belli bir süre için “erişim alanının dışında” bekler. Nihayet gündem ya da bugün erişim alanının dışında bekleyen malzemeyle ilişkiye açık bir şekilde dönüştüğünde, çekmecede bekleyen seçki hafızanın yüzeyine yerleşmek üzere çıkıp gelir ve yüzeye yerleşirken bugünün ihtiyaç ve talepler doğrultusunda, bugünün “ışıyla aydınlanır” (Assmann, 2006, aktaran Sancar, 2016: 47).

Kolektif hatırlamanın temeli “kullanılabilir geçmiş”e (Nietzsche, 1874) dayanır. Bu sebeple, bir milletin ya da topluluğun “düşmana” kafa tutması söz konusu olduğunda, kitleleri düşmana karşı mobilize etmeye yarayacak şekilde yeniden inşa edilmiş (kullanılabilir) geçmiş, kolektif kimliğin vazgeçilmez bir parçasıdır (Wertsch, 2009:122). Zira topluluklar da bireyler gibi geçmişten kendilerini suçluluk duygusundan kurtaracak, zihin konforu sağlayacak, değer duygularının mevcut koşul ve kararlar yüzünden sarsılmasına engel olacak, ileriye “gururla” bakmalarını sağlayacak kesitlere ihtiyaç duyar. Bu yüzden algı ve değerlerle tarihsel olguların çakıştığı durumlarda içsel bir hesaplaşmaya girilmesinden önce, hafızada güncel değerler ile geçmişin birbirleriyle örtüşeceği bir geçmiş kurgusuna yönelinir (Sancar, 2016: 18).

Geçmiş “kültürel duyarlılıklara, etik sorgulamalara ve şimdiki zamanın politik beğenilerine” uygun bir biçimde ayıklanır, bugünün muktedirinin diliyle ayıklanarak yorumlanmasının ardından gerçekleştiğini belirtir. Hatta geçmişin metalaşmasıyla var olan “hafıza turizmi” de iktidarın politik onayı üzerine uygulanır. Tarihiçiler de bu süreçte, nesnel tarihin dışında, egemenin onayladığı geçmiş imajına katkı sağlar (Traverso, 2009: 2). “Geleneğin İcadı”nda da tarih, ayıklanıp popülerize edilerek icat edilmiş bir devletin, akımın, ideolojinin ya da ulusun sermayesine dönüşür (Hobsbawn, 2013: 13). Ana akımda kabul gören hafızanın taşıyıcısı olduğu geçmiş de tarih yazımında ayrıcalıktır. “Geçmiş”in araştırılmaya ya da yazılmaya değer görülmesi, egemenin ve dolayısıyla ana akımın kabul düzeyiyle paraleldir (Traverso, 2009: 52-53).

Hafızanın aslında bugünün nesnesi olması ve güncel koşullara göre şekillenmesi, onu sık sık “suiistimal kaynağı” olarak bir “politik koz”a çevirir. (Todorov, 1995, aktaran Traverso, 2009: 7). Traverso, Birinci Körfez Savaşı’ndan itibaren tüm savaşların meşruiyet kazanma sürecinin hafıza inşası üzerinden olduğunu hatırlatır; öyle ki bunlar bir tür “hafıza savaşları”dır.

Anti-demokratik herhangi bir yapılanmanın Hitler ya da Nazizm analogisiyle ifadesi, işgallerin Holokost ile kıyaslanması ya da Sırp milliyetçilerin Kosova Arnavutlarına yaptığı soykırımı Osmanlı’ya bir rövanş olarak değerlendirmesi gibi onlarca benzer durumun sıralanabileceği bir listeye Traverso, kolektif hafızanın politik boyutunun tarih yazımına müdahalesine dikkat çeker (Traverso, 2009: 7-8). Öyle ki, geçmiş her zaman kolektif hafıza üzerinden bugünün azılı suçlarını dahi temize çekecek bir koz olma potansiyeli taşır. Bu, her zaman meşruiyet arayışına tabi olan iktidar için kolektif hafızanın nasıl vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olduğu anlamına gelir.

Öte yandan, kolektif hafızanın sadece hegemonya için değil, aksine muktedire muhalif bir pozisyondan bir direniş unsuru olarak varlığını koruduğu alanlar da var: Kurumların desteklediği resmi tarihle örtüşmediği gerekçesiyle kapalı tutulan, gizlenen arşivin karşındaki “yeraltında gizli ya da yasak” hafızalar. Her ne kadar hafızanın su yüzünde görünürlüğü, kendisini taşıyanların gücüne paralel olsa da Traverso (2009: 38-45) gücün ve toplumsal onayın da tıpkı hafıza gibi asla sonsuza dek belli zaman ve mekânda donmayan, zamanla dönüşen, değişen, zayıflayan veya güçlenen hareketli olgular olduğunu hatırlatır. Direnen hafızanın, ana akımdaki kolektif hafızaya rağmen var olan direnen hafızanın, tek engeli yasal koşullar da değildir. Yasal engeller aşılsa bile aşılması çok daha güç başka bir alanda, toplumsal baskının devam ettiği bir alanda direnmek zorunda kalır. Öyle ki hukuksal, siyasal ve toplumsal araçlarla kurulmuş olan “hatırlama yasağı”nın (Sancar, 2016: 18-19) aşılması en çetin alanın toplumsal düzlem olduğunu söylemek mümkün olabilir. Toplum, geçmişin yükünü sırtından atmaya, yüzleşmeden kaçmaya, bugünkü meşruiyeti ve kendisine dair inandığı onurlu varoluş hikayesini zedeleyecek herhangi bir geçmiş unsurunu inkâr etmeye, engelleyeme, baskılamaya eğilimlidir.

HATIRLAMA ARAÇLARIYLA DÖNÜŞEN KOLEKTİF HAFIZA: “YENİ HAFIZA”

Kolektif hafıza “küçük grup etkileşimleri” (sosyal dağılım) ve “aktif araçlar ve hatırlamayı yönlendiren araçlar” (araçsal dağılım) olmak üzere iki yoldan dağılır. Araçsal dağılımdaki hatırlama yazılı kayıtlar, takvimler, hikayeler gibi kültürel araçlar üzerinden yönlenir (Wertsch, 2009: 119-120). Wertsch’ün bu çıkarımının kaynağı Vygotsky’in (1981) kültürel araçları sözel ve sözel olmayan formlar üzerinden ayırdığı araçsal yöntemdir. Sözel formlar genel olarak hikâyelerden oluşurken, sözel olmayanlar kuralları önceden belirlenmiş uygulamalardır; bayramlar, anma törenleri, kutlamalar gibi ritüeller.

Assmann ise kendi tabiriyle “hatırlama figürleri” üzerinden geçmişte yaşanmış ya da yaşandığı iddia edilen tarihsel deneyimlerin kolektif hafızada yer ederek toplumda bir anlam ve düşünce dünyasına işaret ettiğinden söz eder. Hatırlama figürleri, zamana ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve tarihin

yeniden “kendine özgü bir süreç” olarak inşası üzerinden karakterize edilir (Assmann, 2015: 46-47). Kolektif hafızanın restorasyonunu sağlayan anıtlar, şarkılar, marşlar, bayraklar, destanlar, bayramlar, anma törenleri gibi sembollerle ve ritüellerle, ya da Assman’ın deyimiyle “hatırlama figürleri”yle, toplum bağdaşıklığının güçlenmesinin yanı sıra, toplumun varlığına dair kurulan meşruiyet için belli değerlerin toplumun bağrına kazınması da hedeflenir (Traverso, 2009: 3). Özetle ifade etmek gerekirse mitlerin anlattığı düzenin, ritüeller aracılığıyla kurulmasıyla (Balandier, 1988, aktaran Assmann, 2015: 152-153) kolektif yaşamsal düzen sağlanır. Fakat bu noktada, ritüelinin işlevinin, mitolojik bir anlatıyı temsil etmenin çok ötesinden olduğunu unutmamak gerekir (Connerton, 2014: 75).

Peki kolektif hafıza inşasında kaynağını mitlerden alan ritüellerin yanı sıra, “toplumun kurumsal hikâye anlatıcısı olan ve olan hakkında tutarlı bir resim sunan” (Gerbner & Gross, 1976: 76) televizyon başta olmak üzere kitle iletişim araçlarını ve hatta çevrimiçi araçları nereye koymak gerekir?

Traverso (2009: 2), geçmişin kültürel duyarlılık, etik sorgulamalar ve onaylanan güncel politik durumlardan süzülerek kolektif hafızaya dönüşmesinin altını çizerken, kolektif hafızanın bu geçmiş süzgecinden geçerek evrilip toplumsal imgeleme yerleşme sürecinde medyanın abartısından ve kamusal iktidarın “keyfi yönetimin”den söz eder. Öyle ki sembollerin, ritüellerin görünür olmadığı bir düzlemde nasıl kolektif hafızadan bahsetmek mümkün değilse, tüm bunları görünür kılan medyaya da değinmeden bir kolektif hafıza inşasından söz etmek mümkün değildir.

Kolektif hafıza üzerine devam eden tartışmaların, Holokost hafızası bağlamında konuşulmasıyla yükselişe geçişi, hafıza-geçmiş-gerçek üçgeninde özellikle televizyonun konuya ilişkin kavramların yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirir. “Holokost Endüstrisi”nin teknolojik, politik ve kültürel dönüşüm süreçlerinde ivmelenmesiyle, hatırlama pratiğine dönüştüren miras/müze endüstrisindeki yenilikler hafıza alanından çalışmalara farklı boyutlardan yaklaşmayı gerektirir. Medyanın kuşattığı güncel zamanda, kolektif yüzleşme üzerinden kolektif perspektifi değiştirmeye yönelik bir tutumla toplumsal düzeyde bir odak noktası olan geçmiş, modern yaşamın sebep olduğu parçalanmışlığa yeni çözümler bulma umuduyla da bir başvuru kaynağı olur.

“Dolaylımlanan” (Mediated) Yeni Hafıza

Elektronik iletişim ortamının tüm çağı kuşatmasıyla yapısal olarak dönüşen sosyal alanlardan biri de hafıza olur. Geleneksel kolektif hafıza inşasındaki aktarım araçlarının yerini kitle iletişim araçlarına devretmesi, geleneksel aktarım biçimlerinin hala geçerliliğini bir miktar korumasına rağmen, kolektif hafıza inşasının sürecini dramatik bir biçimde dönüştürür. Çeşitli ritüeller ve mitler aracılığıyla genellikle belli bir zaman ya da mekânda gerçekleşen bir aktarım süreci yerini, kitle iletişim araçları üzerinden geleneksel olana nispeten daha tek yönlü bir akışın söz konusu olduğu bir aktarım sürecine bırakır. İletişim araçlarıyla zaman-mekân kavramının dönüşmesi hafıza aktarımını fiziksel ortamından kopararak soyut bir düzleme çeker. En önemlisi, Hoskins (2001) hafızanın oluşumu, bir

inşa sürecinden, geç modern dönemle birlikte, küresel bir boyutta, Rose'a atıfla "kolektif" (the collective) bir biçimde "dolaymlanan" (mediation) ve "yeniden dolaymlanan" (remediation) bir sürece dönüşür. Özellikle televizyon ve sinemanın manipülasyon yetisi, global imaj haznesinin de sunduğu imkanla kolektif hafıza inşasını elektronik olarak dolaymsal (mediated) bir faaliyetin çıktısına evirir. Küresel boyutta yeni hafıza ile ilk karşılaşma, toplumun yirminci yüzyıldaki savaş hafızasına dair geçmiş algısının televizyondaki imajlarla üretilmesiyle yaşanır (Chambers ve Culbert 1996, aktaran Hoskins, 2001). Üstelik hafıza sadece elektronik olarak dolaymlanan bir fenomen değildir. "Kamusal/kolektif/global görüşün esas mevzii" olarak, her tarafa nüfuz eden televizyon, bu üretimin aynı zamanda aracıdır. Otantik hafıza, bu yüzden elektronik medyaya, özellikle televizyona devrolur. Yansıttığı anı en dolaysız ve yoğun bir biçimde dolayma sokan televizyon, tüm elektronik ve teknolojik olanakların da yardımıyla, "(sınırları, detayları) belirgin" bir yeni bir hafızanın yürütücülüğünü üstlenir (Hoskins 2001). Televizyon ile baştan başa bir kuşatma altında, "herkesin her zaman izleyici olduğu" (Abercrombie ve Longhurst, 1998: 68) bu dönemde, geçmişin temsillerine maruz kalmaktan kaçınmak imkânsız hale gelir.

Hoskins'in dolaymlanma sürecinin Rose'a atıfla işaret ettiği "kolektif" (the collective) boyutu, sürecinin temellerinden biridir. Yapay hafızayı (artificial), "kolektif hafızanın özü" olarak gören Rose (1993: 327), neyin nasıl hatırlanacağı konusunu kitlesel bir konsensüsle belirlendiği bu hafızanın, "hafızayı" hem özgürleştirdiğini hem de sınırladığını vurgular. Öyle ki, kolektif hafıza oluşumunda dolayma sokulan geçmişin parçaları, yaşandığı anın bağlamından tamamen koparılıp çağrılabilir. Geç modern dönemde özellikle elektronik iletişim alanındaki gelişmelerin, geçmişe ait birbirinden alakasız parçaların dahi birbirine eklenerek bambaşka bir bağlamda birleştirilmesini ya da tüm detayları gözeterek geçmişin yeniden sahnelenmesini kolayca mümkün kılması dolaymlanan hafızanın geçmişin yeniden üretilme ve manipüle edilme boyutunu geleneksel hafızadan çok daha üst bir noktaya taşır. Nitekim, üretim, manipülasyon ve dolaymlama Hoskins için de yeni hafızanın anahtar özellikleridir.

Yeni Hafıza ve Geçmişin Temsili

Huyssen, "dilde, anlatıda, görüntüde ya da kaydedilmiş seste olsun, bütün temsil biçimlerinin dayandığı hafızanın, bazı kitle iletişim araçları her ne kadar katıksız bir şimdilik yanılması uyandırmaya çalışsa da, bir "temsili (re-presentation)" olduğunun altını çizerek. Bu yüzden "bizi sahici bir başlangıca götürmez ya da gerçeğe doğrulanabilir bir erişim sağlamaz... Geçmiş belleğin içinde yalın bir halde bulunmaz, anı haline gelmesi için dile getirilmesi gerekir. Bir olayı yaşamak ile onu bir temsil içinde anımsamak arasında bir yarığın oluşması kaçınılmazdır. Bu çatlaktan yakınmak ya da bu çatlağı görmezlikten gelmek yerine, onu kültürel ve sanatsal yaratıcılık açısından güçlü bir uyaran olarak anlamak gerekir" (Huyssen, 1999). Ona göre hafıza için verilen mücadele, aslında modern çağın yüksek teknolojisinin yıkıcı gücüyle açığa çıkan hafıza yitimi ve tarih için verilen bir mücadeledir.

Hoskins (2001), Huyssen'ın söz ettiği medyanın, bütünsel gerçekliği parçalayan karakterizasyonuna karşılık, "yeni hafızanın" kurduğu "şeyler"den söz eder. Hoskins'e göre, onların aktarımı kendi yapısal dinamiğini içinde barındırır ve hiçbir anın yeniden üretimi ya da sahnelenmesi o anı tamamlanmış bir bütünlük içinde geri getirmez. Teknolojinin imkân verdiği elektronik bağlanabilirlik kolektif hafızaya dair algıyı dönüştürürken, kolektivite küresel boyutta pekişir. Kolektif hafızanın dönüşen yapısı, "yeni hafıza"nın temeli, hatırlama-unutma, saklama-kaybetme dikotomisinden ziyade, dolayım (mediation) ve yeniden dolayım (remediation) üzerine kurulur. Ve tabii medyanın imajları ve artefaktları yakalama-saklama-sunmadaki hızıyla yeni hafızanın raf ömrü de farklıdır (Hoskins 2001). Modern teknolojinin imkân verdiği hız ve pratiklik hafızanın inşasını da her ne kadar aynı yönde hızlandırırsa da kurulanın yok olmasını da bir o kadar kolaylaştırır. Nora, bu bağlamda, hafızanın artık önceye kıyasla çok daha tahmin edilemez ve kontrol edilemez bir geçmişi barındırdığına dikkat çeker, artık hafıza daha kırılgan ve öngörülemezdir: "Sağlam ve tutarlı bir geçmiş (tasarımı), parçalanmış geçmişimize", tarihsel devamlılık içeren bir hafıza, tarihsel kesintiler içinde bir hafıza tasarımına evrilir (Nora, 1989: 16).

Başka bir deyişle, hafıza, Bourdan'ın (2011: 63-64) tabiriyle "çift taraflı ajan"dır (double agent): Hem geçmişi çağırır hem de onu yeniden kurar. İnşa sürecinde geçmişi tahrif eder, şematize eder, başka hafızaları birbirleriyle ilişkilendirir, geçmişi bugünü anlamlandırarak şekilde yeniden var eder. Kesintiye uğrayan, devamlılık arz etmeyen hafızada geçmişi yeniden inşa süreci, yaş ve nostalji gibi faktörlerle yıpranmış hafızada görünen doğal süreçlerin ötesinde bir kayma (dislocation), altüst olma halini beraberinde getirir. Bu kayma halini Torfing (1999: 301), bütün benzer sosyal boyutların mevcut çatlağı ve olayların içselleştirilmemiş, sembolize edilmemiş olmasının sonucu olarak söylemin stabilize olmama hali olarak niteler. Bu sebeple, böyle bir kaymanın olduğu hafıza çok daha "kırılgan ve kıvraktır" (Reifova, 2015).

Hoskins ise, Nora ile parlayan "kırılganlık" ya da hafızanın tekinsizliği tartışmasında, Jeffrey Shandler'dan hareketle, televizyonun Holokost'a dair kolektif hafıza inşasının, tarihsel geçerliliği olan bir alan sunduğundan ziyade, hafızayı parçalayıcı etkisini vurgular. Modern yaşam kalitesini parçalayan yapısı nedeniyle televizyon, kültürün yaratıcısından çok, kültürün ve hafıza kavramının karşısındadır (Shandler, 1999: 15-16). Olayların TV'de görünen "kısa ömürlü, eğlencelik ve yapay üretimleri", tarih ve hafıza kurgusunda herhangi bir derin düşünceye, hakiki bir sorgulamaya karşı, izlenilenin otantik ve orijinal olduğu yanılsamasına ikna eden görsel etkisiyle bir bariyer görevi üstlenir.

Hoskins'e göre, kolektif hafızanın asli unsurunun geçmişi muhafaza etmesi düşüncesinden hareketle, hafızayı yaşatmak yalnızca geçmişin eski bir temsiliyle mümkün değildir. İşte bu yüzden, tarihçilerin görevi, miras endüstrisinde bir tarihsel figürün, yerin ya da olayın bugün adeta tarihtekinin birebir aynısı olduğu bir formda yeniden yaratılışının ya da sahnelenişinde otantisite ve orijinallik aramaktır.

Hoskins, Imperial War Müzesindenki Holokost sergisinde yer alan Auschwitz kurbanlarının ayakkabılarına değinerek, bireye dokunma, koklama, o ana nüfuz etme deneyimi sağlayan geçmişe ait fiziksel temsiller olmaksızın otantisitenin mümkün olmayacağını iddia eder. Öyle ki televizyon somut ve fiziksel temsilden yoksunluğu nedeniyle “yapay hafızanın” aracıdır. Bu yüzden, haber yayını, belgesel, kurgu, drama gibi formlarla kurulan kolektif hafıza “akıcı”dır.

Hoskins, medyayla tarih inşasının, tarihi çok daha net, belirgin kıldığına dikkat çeker. Bugünün tarihinin, geçmişteki eylemlerin izini sürerek elde edilen bilgilerin ve parçaların bir araya gelmesiyle oluşan tarih değil, (en azından) şimdiki zamanı tanımlayan medya arşivleriyle kurulmuş olan kısmi itibariyle uyduruk bir tarih olacağını iddia eder (Hoskin, 2001). Bu başka bir deyişle, medyanın tarihi hiçbir boşluğa müsaade etmeyecek bir biçimde ince detaylarla bezenmiş bir hikâye olarak uydurulma imkânı sunduğu anlamına gelir. Böylece, ana akım izleyicinin gözünde tarihe yaklaşımın da yoğun ve kapsamlı bir dolayım altındaki hayatlarla birlikte tarihe dair bakışın da tamamen değiştiği bir düzlemde hafıza inşası devam eder. Öyle ki metnin; “söylenen sözlerden, imajlardan, jestlerden, ritüellerden, festivallerden” daha az yer kapladığı bir kolektif hafıza anlayışı, tarihsel vizyona da esaslı bir dönüşüm getirir. “Nostalji tacirlerinin sömürüsüyle” bir tür kolektif amnezi korkusuna takıntılı halkın da payını düşeni aldığı bu durum, hafızayı tüketim toplumunda bir “best-seller”a dönüştürür (Le Goff, 1992: 95). Peki medyayla birlikte bir dolayım faaliyeti çıktısına evirilerek, toplumun “çok satanlar”ından biri olan hafızanın bu dönüşümü iktidar için ne ifade eder?

Medyanın tarihi üretimini karakterize etmesiyle doğan paradoksu, Hoskins “genişletilmiş şimdiki zaman” olarak nitelendirir. Tarihsel tema, insan hikâyelerinden kalan izlerle değil, televizyonun sunduğu imajlarla örülür. Televizyonun geçiciliği ve yapaylığı ürettiği tarihe de sirayet eder. Fakat Samuel’in (1994: 25) de işaret ettiği gibi, televizyonun ürünü olan tarih bir yönüyle net ve uzun ömürlüdür. Zira, hafıza muhafazası artık medyaya tahsis edilmiştir ve medyanın betimlemedeki ustalığı geçmişin dokümantasyonu üzerindeki şüphe bulutunu tersine çevirebilir.

Teknolojinin imkânlarıyla tüm ihtişamı ve detaycılığıyla inşa edilse de içselleştirilmesi için gereken süreyi kat edecek kadar olgunlaşmamış hafızanın kırılğanlığı, iktidarı potansiyel bir yıkıma ya da yine kısa sürede kurulabilecek bir muhalif hafızaya karşı sürekli teyakkuz halinde tutar. Fakat hafızanın kırılğanlığının yanında kıvraklığı egemen sınıf için inşa sürecinde bir avantaja dönüşür. İktidarın meşruiyetini sağlamaya muhtaç olduğu alanlar, aldığı kararlar ve manevralarla ne kadar değişirse değişsin, iktidar için kitlesini aldığı her aksiyona razı etme yolunda hafıza üzerinden başka bir gerçekliğe ikna etmek de bir o kadar kolaydır. Öyle ki bir geçmiş hikayesi inşasında iktidar kendine razı etmek için her neyi bugüne taşıma istiyorsa-ihtişam, güç ya da mağduriyet- medyanın tüm teknolojik imkanlarından yararlanır.

SONUÇ

Bu çalışma, Hoskins'in "yeni hafıza" vurgusunu merkeze koyarak, yeni hafıza ile geleneksel figürlerle inşa edilmiş kolektif (geleneksel) hafıza arasındaki farkı, iktidar ve hafıza ilişkisi üzerinden anlamayı ve tartışmayı hedefledi. Tartışma giriş kısmında da belirtildiği üzere iki ana soru etrafında şekillendi: Kolektif hafızadaki dönüşümün, iktidarın hafızayı araçsallaştırma biçimini nasıl etkilediği ve dolayımlanan yeni hafızanın iktidardan soyutlanmasının mümkün olup olmadığı. Yeni hafızayla iktidar ilişkisini tartışmaya açmadan önce, geleneksel hafızanın geçmişi hatırlama ve grup aidiyeti üzerinden iktidarla ilişkisine ve inşa sürecindeki hatırlama figürlerine ilişkin bir çerçeve çizmeye çalıştı. Zira geçmişi kolektif biçimde hatırlama pratiği ve grup aidiyeti, geçmişi ve bugünü kolektif biçimde anlamlandırma sürecinde hem geleneksel hem de yeni hafıza için temel unsurlar. Ardından, "yeni hafıza" kavramını açarak, iktidarla ilişkisini medya dolayımı üzerinden anlamaya çalıştı.

Hoskins, yeni hafızayı açıklarken, özellikle kolektif hafızada görülen, kaymadan (dislocation) kaynaklanan kırgınlık ve kıvraklığı öteye taşıyan başka bir duruma işaret eder: Kolektif hafıza inşasının elektronik olarak dolayımsal (mediated) bir faaliyetin ürünü olması. Başka bir deyişle, kolektif hafızanın, televizyonun ve sinemanın manipülasyon kabiliyetiyle, temeli hatırlama-unutma, saklama-kaybetme dikotomisine dayanan yapısının, temeli dolayım (mediation) ve yeniden dolayım (remediation) üzerine kurulan bir "yeni hafıza"ya dönüşmesi. Otantik hafızanın, medyaya, özellikle televizyona devrolması. Hafızanın üretim aracının, kamusal/kolektif/global görüşün esas mevzii olarak her tarafa nüfuz eden televizyon olması. Fakat bu yapısal dönüşümün, bu çalışmada da vurgulandığı üzere, sadece hatırlama figürlerini ve dolayısıyla yayılma ya da dolayım (mediation) biçimlerini dönüştüren fakat iktidar ile ilişkisinde ya da bugüne geçmiş üzerinden meşruiyet sağlama pratiğinde herhangi temel bir değişikliğe yol açmayan bir uyarılma olduğu görülür.

Elbette bu dönüşüm hafızanın raf ömründe değişikliğe neden olur. Teknolojiyle gelen hız ve pratiklik, hafıza inşasını kolaylaştırdığı kadar, silinmesini, dönüşmesini, yerine bir başkasının geçmesini de bir o kadar kolaylaştırır. Hafıza, Nora'nın altını çizdiği gibi, artık önceye kıyasla çok daha kırılabilir ve öngörülemezdir. Kolektif hafızanın izini sürmek ve onu diri tutmak artık çok daha fazla yönlü bir inşa süreciyle mümkündür.

Son kertede, kırılacak, çatlaklardan sızacak yeni yollar bulma olasılığı yükselse de yeni hafızanın dolayımında, tıpkı otantik hafızada olduğu gibi, egemen sınıf tüm imkânları elinde tutar. Yani hem kanmanın hem unutmanın kolaylaştığı yeni hafızanın, kurumsallaşacak kadar uzun bir sürece yayılmamasını, yine egemen sınıf lehine bir dönüşüm süreci olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte Hoskins, yeni hafızayı "yapay" olduğu gerekçesiyle başka bir yere koysa da otantik hafızadaki fiziksel alan inşasıyla da yapay bir hafıza kurmanın mümkün olduğunu unutmamak gerekir. Hafızanın yapaylığı, sadece "yeni hafıza"ya has değildir, geleneksel hafızada aynı derecede bir yapaylığı içinde barındırabilir.

Özetle, hafızanın geleneksel inşa biçimlerinden, medyayla dolayımlanan bir ürüne dönüşerek öngörülmesi daha zor, daha kırılğan bir yapıya geçişi, iktidar için, hafızanın toplumsal sistemin bakacağı gerçekliğı inşa eden ve denetleyen bir araç olduğı gerçeğini değıştirmez. Medya üzerinden kurulan geçmiş imajı, kusursuzluğuyla geçmişin yansımasından ziyade geçmişin abartılı bir karikatürü olsa da bu inandırıcılıktan uzak, hiçbir detayı atlamayan “kusursuzluk”, toplumsal çoğunluğun iktidarın sunduğı gerçekliğe ikna olma potansiyelini umulduğı ölçüde zedelemeyebilir. Teknolojinin sunduğı imkanlarla kurulan otantik ve orijinal dünyanın iktidar kurgusu olduğı, sadece bir illüzyon olduğı kanısıyla hakiki bir sorgulamanın konusu olmaz. Hoskins’in “yeni hafıza”sı da tıpkı geleneksel hafızada olduğı gibi, hegemonya için bir “politik koz”dur.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, N. & Longhurst, B. (1998). *Audiences—a sociological theory of performance and imagination*. London: Sage Publications
- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdon, J. (2011). Remembering: Contribution of life-story methodology to memory/media research. M. Neiger, O. Meyers ve Zandberg (Ed.), *On media memory: Collective memory in new media* içinde, (ss. 62-76). London: Palgrave Macmillan.
- Boyer, P. (2009). What are memories for? Functions of recall in cognition and culture. P. Boyer ve J.V. Wertsch (Ed.), *Memory in mind and culture* içinde, (ss. 3-33.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar?* (Çev. A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2012). *Benjaminia: Dil, tarih ve coğrafya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Durkheim, E. (1968). *The elementary form of religious life*. London: Allen and Unwin.
- Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26(2), 172-199.
- Groom, D., Brace, N., Edgar, G., Edgar, H., & Manly, T. (2014). *An introduction to cognitive psychology*. New York: Psychology Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. (Ed. L. A. Coser). Chicago: The University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (1980). *The collective memory*. New York: Harper & Row Colophon Books.
- Hobsbawm, E. (2013) Introduction: Invention traditions. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Ed.), *The invention of tradition* içinde, (ss. 1-15). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoskins, A. (2001). New memory: Mediating history. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 21(4), 333-346.
- Huysen, A. (1999). *Alacakaranlık anıları: Bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Klein, K. L. (2000). On the emergence of memory in historical discourse. *Representations*, 69, 127-150.
- Le Goff, J. (1992). *History and memory*. New York: Columbia University Press.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representation*, 26, 7-24.
- Samuel, R. (1994). *Theatres of memory: Past and present in contemporary culture*. London: Verso.

- Sancar, M. (2016). *Geçmişle hesaplaşma: Unutma kültüründen hatırlama kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shandler, J. (1999). *While America watches: Televising the Holocaust*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, P. (2005). *Cultural theory: an introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Reifová, I. (2015). A study in the history of meaning-making: Watching socialist television serials in the former Czechoslovakia. *European Journal of Communication*, 30(1), 79-94.
- Rose, S. (1993). *The making of memory: From molecules to mind*. London: Vintage.
- Torfin J. (1999). *New theories of discourse: Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Traverso, E. (2009). *Geçmiş kullanma kılavuzu: Tarih, bellek, politika*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. Los Angeles: University of California Press.
- Wertsch, J. V. (2009). Collective memory. P. Boyer ve J.V. Wertsch (Ed.), *Memory in mind and culture* içinde (ss. 117-137). Cambridge: Cambridge University Press.
- Yerushalmi, Y. H. (1982). *Zakhor: Jewish history and Jewish memory*. Seattle: University of Washington Press.